

Ovšem šlo také o peníze a nabytí jich z aktivní tržby zahraniční. Musilo o ně jíti, mělo-li se vyhověti obrovsky nyní rostoucí potřebě měnidel a platidel při rozšiřování se směnného obchodu na celý obvod státní i finanční potřebě státu, přeměňujícího se z feudálního ve vojenský a úřednický a přibírajícího nyní kromě starých úkolů ochrany na venek a skrovné bezpečnosti uvnitř stále nové a nové úkoly právní, kulturní a hospodářské.¹⁾

III.

Takovým směrem bral se skutečný vývoj hospodářský; soběstačný obvod hospodářský rozšířil se z domácností, měst a jich okolí na celý »uzavřený« stát.

Avšak i v theorii byla národní hospodářská soběstačnost postulátem — s nedlouhým v celku intermezem upřílišeného kosmopolitického liberalismu — obecně uznávaným.

Tak již skutečné poměry středověkého hospodářství městského doznaly theoretického odlesku v názorech scholastiků o ceně a obchodě: Tomáš Akvinský ze dvou cest, jimiž město zásobovati lze vším potřebným, vlastní výroby jednak a jednak dovážení obchodem, dává rozhodně přednost vlastní výrobě nejen z důvodů obecně politických, nýbrž i z mravních.²⁾

Merkantilistická praxe brala dokonce přímo své podněty z merkantilistické theorie. Ochranná cla neb přímé zákazy dovozu zboží z ciziny doporučovány jsou k ochraně domácího trhu a zejména k vypěstění domácího průmyslu, skoro obecné je rozlišování tržby na užitečnou vnitřní a škodlivou importní. Ve Francii již v 16. stol. reklamoval *Jean Bodin* vysoká cla na dovoz a *Botero* zákaz dovozu zboží cizozemského,³⁾ *Montchrétien* doporučoval dělství, manufaktury a obchod vstoupily v nejužší spojení a vespolečné na sebe působení. Byla to nekonečně dokonalejší obec než dřívější. (List, Das nationale System, str. 404—5.)

¹⁾ O finančním postavení Rakouska po válce třicetileté srovn. Max Adler, Die Anfänge der merkantilistischen Gewerbepolitik in Österreich, str. 45 a násl. a prameny tam uvedené.

²⁾ Ovšem dokonalému městu nelze prý postrádati obchodu jak pro přívoz potřeb tak pro odbyt přebytečných výrobků vlastních, tudíž však obchod jen skrovný, jen výpomocí, sice nutnou, ale podřízenou. (De regimine principum L. II. cap., cit. Oncken, I. 131.)

³⁾ Cossa, Histoire str. 205—206.

ochranu průmyslníků proti cizozemské soutěži, srovnáváje postavení kupujícího k národnímu průmyslu s postavením manžela k manželce,¹⁾ v Anglii *Josiah Child* (1668) velebil navigační aktu a ukazoval k důležitosti, jakou pro posouzení celkové platební bilance státu mají kromě hodnot vývozu a dovozu zboží též obnosy z dopravného, úroků a dividend,²⁾ *Antonio Genovesi*, který nejvědeckěji ze současných spisovatelů vylíčil soustavu merkantilní, podržel z ní zásadu, že nejlépe by bylo, kdyby každá země ekonomicky na jiných byla zcela nezávislá, protože to je pak nemožno, musí vnější tržba alespoň neškoditi národu, podrobiti se »většímu zákonu každého národa, *salus publica*.«³⁾

Bylo by nesprávně podkládati merkantilistům za jediný nebo hlavní důvod zákazů cizozemského přívozu snahu udržeti v zemi drahý kov. Byly vyšší cíle: hospodářská samostatnost státu jako nezbytná součást nezávislosti politické, a úživa co nejhojnějšího obyvatelstva.

Příkladem právě pro náš účel vhodným jsou merkantilisté rakouští.

Fan Joachim Becher (1635—1682) položil za úkol zeměpanské blahobytné politiky, aby spotřeba byla tak vedena, by prospěla domácí výrobě. »Spotřeba je však dvojitá, tuzemská a cizozemská. Tuzemská je ta, která jest ukojována poddanými země . . .« Ti obchodníci, kteří hledí tento vnitřní obchod usnadniti, jsou užitečnými členy společnosti a státu. »Avšak takoví . . . kupci, kteří peníze pryč posílají a za ně ničemné nebo takové manufaktury přivážejí, které sami v zemi míti můžeme . . . a kteří jako kousaví psi kost sami ohlodávají chtějí, krvavý pot rolníka a řemeslníka vyssávají a, jakmile jim někdo něco zlého řekne nebo časy jen dost málo se změní a zhorší nebo nepřítel na 50 mil je přede dveřmi, hrozí a s vydřeným mamonem svým utíkají a chudinu samu trpěti nechávají: to jsou pijavice obce, její smrt, záhuba a konec. Neboť oni zmenšují zalidněnost a ubírají zemi výživu, obohacují nepřítel a nerozpakují se pro zisk zemi nepřátelům zraditi a prodati.«⁴⁾

¹⁾ Roscher, *Geschichte* str. 232.

²⁾ Oncken, I. str. 209.

³⁾ Tamtéž str. 241—243.

⁴⁾ Cituje Oncken, *Geschichte* I. str. 228—9.

Becher zavrhuje trhy, protože příliš snadno svádějí tuzemské kupce ke spotřebě cizího zboží místo domácího, je pro svobodu tržby, pro málo nebo žádné dávky z dovozu i vývozu zboží, ať se každý poctivě živí, jak může a dovede, i ať se jak chce chová co do bytu, šatu i nápoje (patrně naproti luxusním patentům a řádům šatovým své doby), ale — »jen když neučiní nic ke zmenšení bohatství lidu, výživy a společenství.«¹⁾ Může-li které zboží býti vyrobeno v zemi samé, nemá se bráti z ciziny. Vždy vůbec sluší dáti přednost zájmu veřejnému před soukromým.²⁾

Švagr Becherův *F. W. Hörnigk* ve svém »*Österreich über Alles, wann es nur will,*« které, poprvé 1684 anonymně vyšlé, pokládáno bylo a dílem dosud jest pro podobnost ideí a jazyka za pozůstalé dílo Becherovo,³⁾ klade ještě větší váhu na nezávislost země na jiných, která sic nemůže býti nikdy úplná, o kterou však nicméně vždycky usilovati dlužno (kap. VIII. a IX.). »Zbavme se jen na několik málo let mimo zemi vyrobených tovarů hedvábných, vlněných a lněných a t. zv. francouzského zboží a spokojme se tím, co Bůh a příroda v naše hranice tak štědře a dostatečně vložila.«⁴⁾ Kdybychom dovedli se spokojiti domácími výrobky a odvykli cizím jemným věcem, pokud se nenaučíme si jich doma sami s dostatek vyrobiti, získalo by se bez vojsk, bez dalekosáhlých rad a návrhů a bez nedosažitelných kapitálů císaři v málo letech více, nežli mocné království, a to uvnitř země, bez nespravedlnosti, krve, zlořečení a zlého svědomí.⁵⁾ Ničemným, zhoubným a nesvědomitým kramářstvím jest, když obchodník zboží mimo zemi kupuje, aby je uvnitř země zase prodával a za ně peníze vyvážel,⁶⁾ komercia, při kterých země a obyvatelé rok od roku chudnou, nejsou komercia, ale zkázou domu a země.⁷⁾ Proto stanoví Hörnigk ve svých »devíti hlavních pravidlech zemské ekonomie« (kap. IX.), aby obyvatelé domácí spokojovali se svými statky domácími, a co nejvíce hleděli obejít se bez cizích, aby

¹⁾ Tamtéž str. 48 a 50.

²⁾ Tamtéž str. 52. Sr. i Roscher, *Geschichte* str. 273 a násl.

³⁾ Oncken, *Geschichte* I., str. 230.

⁴⁾ Strana 8. vydání z r. 1753.

⁵⁾ Tamtéž, str. 9.

⁶⁾ Tamtéž, str. 14.

⁷⁾ Tamtéž, str. 120.

žádným způsobem nebylo dopouštěno, by statky, kterých je doma dosti a v snesitelné jakosti, byly přivázeny z venčí, a nebudiž v tom ani útrpnosti ani milosrdenství, nechť jsou to přátelé, příbuzní, spojenci či nepřátelé — »neboť tu přechází všechno přátelství« — a nechť je tuzemské zboží horší neb i dražší — neboť »lépe jest, dáti za zboží dva tolary, které zůstanou v zemi, nežli jeden, který odejde do ciziny.« Věc je prý tak srozumitelná, že nepotřebuje širokých výkladů ¹⁾

K tomu prý je potřebí zakázati ihned dovoz cizího zboží a nečekati, až by se zavedla výroba domácí, a zejména cla, i vysoká, byla by prostředkem zdlouhavým a neúčinným — luxus, tato zuřivá bestie, sotva by dbal, že cizozemské zboží je zdraženo, nýbrž jen tím prudčeji by se pro ně rozhňoval. ²⁾ Zákaz takový však, posmívá se námitce Hörnigk, přičil by se »volnému běhu obchodu; ó zlobo či pošetilosti! Kde bylo kdy slyšeno, že by volný běh obchodu záležel v nezkroceném pychu jednati vlasti ke škodě či k prospěchu, jak to přináší náhoda? . . . V kterém zákoně přírody nebo práva mezinárodního stojí psáno, že bych si, pod záminkou volného obchodu, musil od svých sousedů, častěji i od svého nepřítelů nechat ke koupi vnutiti to, co mám nebo mohu míti právě tak dobře doma . . . ?« ³⁾

A domácí zboží by se cenilo, kdyby nejvyšší císařské osoby samy v oceňování domácího a v opovrhování cizozemským zbožím předcházely příkladem dvoru a tento zemím. Císař Leopold I. chlubil se při svém druhém sňatku 1673, že nemá na svém těle ani nitě, která by nebyla zhotovena v jeho zemích dědičných, a o Karlu Velikém se vypravuje, že cizozemskou nádheru netrpěl ani u svých dvořanů. ⁴⁾

Merkantilism Hörnigkův vrcholí tedy patrně nikoliv v zahraniční tržbě, nýbrž ve vnitřní, ⁵⁾ nikoliv ve množství zlata a stříbra, kterým se nelze ani živiti ani odívati, ⁶⁾ nýbrž v nezávislosti na

¹⁾ Strana 31—33.

²⁾ Strana 100—101.

³⁾ Strana 128—129.

⁴⁾ Kap. XXXI, str. 181.

⁵⁾ Oncken, I, str. 231.

⁶⁾ Österreich kap. VIII, strana 24. a 27. a j.

cizíně a všemožném rozmnožení a užitečném zaměstnávání obyvatelstva.¹⁾

Do Quesnaye a fysiokratů, jak List vytkl,²⁾ státníci a spisovatelé, kteří psali o předmětech správy, zabývali se výhradně rolnictvím a průmyslem, tržbou a plavbou svého národa. Fysiokratism zahajuje obrat na celé čáře. Proti státnímu protežování městského obyvatelstva, průmyslu a obchodu prohlašuje zemědělství za jedině produktivní zaměstnání a půdu za jediný zdroj bohatství, proti přeceňování hojné zalidněnosti vyvstává řada předchůdců Malthusových, naproti nauce o přirozeném nepřátelství mezi národy hlásá se nyní harmonie všelidských zájmů hospodářských a kulturních, jako Rousseau bičoval umělost současné kultury, hledaje spásu v návratu k »přirozenému stavu« lidstva a jako Voltaire a Diderot vzpírali se proti přílišnému tlaku církve, tak Mirabeau a Montesquieu obracejí se proti absolutismu monarchie, a pro hospodářské konání uvnitř státu i na venek v styku s jinými národy staví fysiokraté naproti vsahování státu odmítavé heslo »laissez faire, laissez passer«. Ještě *Gournay* mluví o obchodě národním, pokládá přednost domácího obchodu před cizím za samozřejmou a požaduje všeobecnou národní soustavu ochrannou,³⁾ *Quesnay* rozšiřuje již badání své na celé pokolení lidské, nebera zřetele k pojmu národa. Své dílo nazývá »Physiocratie ou du gouvernement le plus avantageux au genre humain,« požaduje, aby si každý představil, že kupci všech národů tvoří jedinou tržební republiku⁴⁾, a radí na prospěch čistého výnosu nahraditi tuzemské dělníky levnějšími cizími.⁵⁾ *Turgot* píše »Úvahy o tvoření a rozdělení bohatství« naprosto abstraktně, beze zřetele k poměrům kteréhokoliv národa.

Podobně *Smith* nadpisuje své monumentální dílo »o povaze a příčinách blahobytu národů,« *Say* definuje politickou ekonomii jako nauku o interesech všech národů, t. j. lidské společnosti vůbec, v protivě k ekonomii soukromé (o ekonomických zá-

¹⁾ Tamtéž kap. IX. str. 30.

²⁾ System, str. 183.

³⁾ Oncken, I. str. 293--294.

⁴⁾ List, System, str. 183.

⁵⁾ Roscher, Geschichte str. 483.

jmech rodiny) a k ekonomii veřejné, t. j. zásadám platným pro zájmy celých národů, jak o sobě, tak naproti jiným národům, o této však nikde nejednaje. I *Sismondů* nazývá politickou ekonomikou výslovně »la science qui se charge du bonheur de l'espèce humaine.«¹⁾

Učíce o vrozené člověku náklonnosti ku smění a o nutnosti smění již v počátcích lidského hospodaření Smith rovněž jako již fysiokraté vycházejí předně od hospodářských jedinců, nikoliv od rodů a podobných širších útvarů, společenské a hospodářské celky tvořících, a dále od mnohosti a rozmanitosti potřeb lidských, od jevů tudíž, které jsou teprv výsledkem dlouhého vývoje společenského. Člověk jedinec nebo úzká rodina v našem smyslu sőtva by byla mohla žít soběstačně, rovněž nebyla arci dříve možna mnohostrannost úkoje potřeb lidských.²⁾

Bezpodmínečným svobodotržebníkem Smith sám arci nebyl:³⁾ pokládá ochranná cla za ospravedlněna, je-li určitého odvětví průmyslového potřebí k obraně vlasti — a s tohoto stanoviska Smith prohlašuje navigační aktu za »nejmoudřejší snad ze všech tržebních nařízení anglických« — a jsou-li v zemi samé uloženy na výrobky domácího průmyslu daně, a dílem i jakožto opatření odvetná. Uznává též, že jestliže jisté manufaktury vysokými cly a zákazy na přívoz cizozemských výrobků uloženy tak se vzmohly, že zaměstnávají velký počet rukou, může býti požadavkem humanity, zaváděti svobodnou tržbu jen znenáhla a se značnou obezřelostí. »Kojiti se nadějí, že by kdy tržební svoboda ve Velké Británii úplně byla zavedena, je právě tak pošetilo, jako kdybychom chtěli čekati, že zde vznikne jednou Oceana nebo Utopia.«⁴⁾

¹⁾ List, Das nationale System str. 183—186.

²⁾ Proto táže se již na př. *Turgot*, jak by člověk kácel strom, aby si z něho vyrobil pár střevíců, nebo zabíjel dobytče, aby si z jeho kůže zhotovil pár bot, kde by vzal tento dříví, kdyžby jeho půda plodila toliko obilí, a ona, jehož půda plodí bavlnu nebo konopí, jak by si opatřil obilí na chléb? »Odtud jsou nutny směny a dělba práce; celý svět získal při tomto zařízení, protože každý — věnuje se jedinému druhu práce — daleko lépe pochodí. Každý dělník pracoval pro potřeby dělníků všech ostatních povolání, kteří zase všichni pracovali pro něho.« (*Turgot*, Betrachtungen kap. 2—4.)

³⁾ Sr. i *Knies*, Die politische Oekonomie, str. 200 a násl.

⁴⁾ Blahobyť národů, kniha IV. kap. 2.

Rozhodně zamítá však Smith v téže kapitole myšlenku chtít ochrannými cly vyrovnávati nepříznivější výrobní podmínky domácího průmyslu, i kdyby tyto nepříznivější podmínky byly působeny zdaněním životních potřeb, nebo i kdyby prý výroba domácí vyžadovala i jen o třicetinu nebo jen třisetinu více kapitálu a příčinění než výroba cizozemská. Nechť jen každý vyhledá si zaměstnání, od něhož si přes nepříznivé okolnosti slibuje prospěch na trhu domácím nebo cizím. Je lhotejno, jsou-li výhody, které má jedna země před druhou, přirozené nebo nabyté — pokud tu jen jsou, jest lépe zboží od lepšího výrobce kupovati než sám vyráběti.

IV.

Zatím však, co následovníci Smithovi nauku o plné harmonii mezi prospěchem individuí a celku a o prospěšnosti úplné abdikace státu co do hospodářské politiky teprve do všech dovedli důsledků, povstávala na druhé straně reakce, která odloženou fyziokratismem národní a časovou relativnost v pojmání a vysvětlování hospodářských jevů a nacionalní hospodářskou politiku opět snažila se přivésti k platnosti.

Reakce tato pojívá se obyčejně k jménu *Bedřicha Lista*. Jím skutečně dobytá největších svých úspěchů — List měl však předchůdce, nikoliv snad jen merkantilisty století 17. a 18., nýbrž měl je nejvíce v národohospodářích těch zemí, které svým tehdy opozdilým vývojem průmyslovým nemohly a nesměly v praxi přikloniti se k dogmatu svobodné tržby, volné hospodářské soutěže mezinárodní, a jichž učenci měříce platnost liberálních axiomat na konkrétních poměrech své země a své doby, záhy došli přesvědčení o jich nepřijatelnosti pro hospodářské poměry své země a svého národa. Byli to zejména národohospodáři i filosofové němečtí, ruští a američtí.

Fichte (1800) vyličil jakožto předpoklad svého policejně socialistického státu úplně »uzavřený obchodní stát.«¹⁾ S cizinou není nejmenšího styku obchodního; jenom ty statky, které podniká samo zemi upírá, buďtež s cizinou směňovány za předměty vlastní. Aby však uzavření se nebylo odřeknutím se nebo skromným obmezením sebe na úzký kruh dosavadních výrob země, musila

¹⁾ Der geschlossene Handelsstaat, str. 271 a 265.